

This work is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 International License.

Ovaj rad dostupan je za upotrebu pod međunarodnom licencom Creative Commons Attribution 4.0.

Ranko Matasović

ETIMOLOGIJA HRVATSKE RIJEČI PATULJAK

akademik Ranko Matasović, Filozofski fakultet, rmatasov@ffzg.hr, Zagreb

izvorni znanstveni članak

UDK 811.163.42'373.6

rukopis primljen: 31. 10. 2017.; prihvaćen za tisak: 29. 3. 2018.

U radu se iznosi teza da je hrvatska riječ patuljak stara posuđenica iz vulgarnolatinskoga ili ranoga dalmatoromanskoga, te da joj je izvor lat. puttilus „malen, neznan“, ili puttus „dječak“.

Ključne riječi: *etimologija; patuljak; romanizmi u hrvatskome*

Riječ *patuljak* zabilježena je od 17. stoljeća, a od starijih rječnika pojavljuje se kod Della Belle, Belostenca, Voltiggija (Voltića) i Stulića. Belostenec ističe da je to „dalmatinska riječ“, a u suvremenim hrvatskim dijalektima nije osobito dobro posvjedočena, no nalazi se u nekim čakavskim govorima (usp. u Grobniku *patùjak*, Lukežić i Zubčić 2007: 461, u Blatu na Korčuli *patùjāk*, Milat Pandža 2010: 304). ARj. (706f.) napominje da se „govori u Stonu“. U kajkavskim govorima riječ se pojavljuje rijetko, a i kada se pojavljuje, ne može se isključiti mogućnost da je posuđena iz standardnoga jezika, npr. u Varaždinu (*patulček*, Lipljin 2002: 605). RKKJ (s. v.) navodi oblike *patuljak*, *patuljčec* i *patulek*, no potvrde su uglavnom iz rječnika i iz djela M. Krleže. U nama dostupnim dijalekatskim rječnicima štokavskih govora riječ *patuljak* nismo pronašli.

Izvedenice uljučuju pridjev *patuljast*, deminutiv *patuljčić* i imenice ž. roda *patuljica*, *patuljčica*. ARj. (706) navodi i oblik *patulj* (bez naglaska), ali ističe da se potvrde ne čine pouzdanima.

U hrvatskim etimološkim priručnicima riječ *patuljak* nije na zadovoljavajući način protumačena. Skok (II: 624) ne nudi etimologiju, no napominje da srodna riječ postoji u slovenskom (*patulek*), te da „Maretić pomišlja na

vezu sa *paticvrk* „mala ptica, kepec” što je zabilježeno u Srijemu i u Karadžićevu rječniku. Uspoređuje i rum. *pitic* „patuljak”. Gluhak (1993) ne spominje riječ *patuljak*, a Bezljaj (1976-2007, III: 15) izvodi sln. *patulek* prefiksom *pa-* iz korijena glagola *tuliti se* „povijati se” (usp. i *potuliti se* „pritajiti se”, rus. dij. *tulit’* „skrivati”, češ. *tulit se* „stiskati se”, v. Vasmer s. v. *tulit’*), što je semantički teško (valjalo bi pretpostaviti razvitak „svijen ili grbav čovjek” > „sitan čovjek, patuljak”). Snaj (2003) ne spominje riječ *patulek*, kao ni drugi nama dostupni priručnici za hrvatsku i slovensku etimologiju.

Mi smatramo da su i hrv. *patuljak* i sln. *patulek* rane romanske posuđenice,¹ te da ih valja povezati s lat. *putillus* „malen, neznatan”, što je izvedeno od *putus* „dječak” (usp. i *pullus* < **putslus* „ždrijebe, mlado životinje”), izvorno od ie. korijena **pewt-* / **put-*, iz kojega se izvode i skr. *putrá-* „sin”, latv. *putns* „ptica” i stsl. *ꙗꙑꙑꙑꙑ* „ptica” (De Vaan 2007: 502f., IEW 843). U romanskim jezicima posvjedočeni su odrazi vlat. **puttus* (sttal. *putto* „dječak”, REW 6890, usp. i tal. *puttana*, fr. *putain* „prostitutka” od istoga korijena). Valja pretpostaviti da je vlat. **puttus* u zapadnojužnoslavenskome prošireno složenim sufiksom *-uljak* (sln. *-ulek*),² vjerojatno pod utjecajem lat. pridjeva *putillus* „malen, neznatan”. Kratko vlat. **u* pravilno je dalo slavenski poluglas **b* > hrv. i sln. *a* kao u vlat. **buttia* > hrv. *bačva*, ili u toponimu *Buccuru* > hrv. *Bakar*.

Moglo bi se pomišljati i na izravno izvođenje hrv. *patuljak* iz vlat. **putullus* (REW 6889 ima **pūtulus*, što je ekvivalentno **puttulus* prema tzv. „pravilu *littera*”). Vulgarnolatinskoj bi riječi bio dodan hrv. deminutivni sufiks *-ak* < **-ak*), no pravilno bismo od praoblika **ꙗꙑꙑꙑꙑꙑ* očekivali **patl(j)ak*, a ne *patuljak*, jer bi od oba kratka **u* u slavenskome nastao poluglas **b*, s tim da bi od prvoga postalo hrvatsko *a*, a drugi bi ispao. Dakako, može biti da je očekivano **patljak* preobličeno u *patuljak* analogijom prema deminutivnim imenicama na *-uljak* (*crvuljak*, *cvjetuljak*, *vrtuljak*), ali je moguće i drugo objašnjenje: naime, naglašeno **u* u vulgarnolatinskome se (u otvorenom slogu) produljilo, što bi objasnilo odraz hrvatskoga *u* za lat. *u*, slično kao u sljedećim primjerima: 1. *cēpulla* „luk” (deminutiv od kllat. *cēpa*) > hrv. *kapūla*, *kāpula* (s

¹ Najraniji su „romanizmi” u hrvatskome posuđeni još u 7. stoljeću iz vulgarnolatinskoga koji se govorio u gradovima u Iliriku u vrijeme doseljenja Slavena (M. Matasović 2011, Holzer 2011). Nešto su mlađe posuđenice iz ranoga dalmatoromanskoga, ali u mnogo slučajeva nije moguće jednoznačno utvrditi točno vrijeme posuđivanja, pa tako ni iz točno kojega je romanskog idioma posuđena neka riječ. Tako je i u slučaju s ovdje razmatranom riječju.

² Sufiks *-uljak* složena je postanja. U ishodištu je naslijeđeni slavenski sufiks **-ulja* (kao u *češulja*, *krivulja*, v. Matasović 2014: 164), na što je dodan deminutivni sufiks *-ak* > hrv. *-ak*.

neobjašnjenim *-a-*, v. M. Matasović 2011: 201, usp. sln. *čebúla* s očekivanim *-e-*, iz mletačkoga); 2. lat. *puteus* > hrv. dij. *pùč* „zdenac” (Holzer 2011: 142); 3. lat. *casula* > hrv. *kòšulja* (Boček 2010: 55f.). Riječ *patulj*³ bila bi u tom slučaju posuđena iz vlat. **putúlus* još u vrijeme dok se vlat. kratko *u* zamijenjivalo poluglasom *ʋ*, ali nakon promjene slav. **ū* > *y* (inače bi očekivani odraz u hrvatskome bio **patilj*, kao u hrv. *lòčika* od lat. *lactūca*, v. i Matasović 2008: 108). S tom se pretpostavkom slaže i naglasak u oblicima *patùjak* (Grobnik) i sln. *patùlek*, dok je uzlazni naglasak u standardnome obliku *patúljak* zacijelo sekundaran (mogao je postati štokavskom retrakcijom sa sufiksa, usp. već spomenuti oblik *patújäk* iz Blata).

Dijalektalni oblik koji uspoređuje Maretić (kao redaktor članka u ARj), *paticvrk*, možda sadrži isti element **pʋt-* na koji je dodano njem. *Zwerg* „patuljak”, a vokalizam je preobličen prema složenicama tipa *virtirep*, *palikuća* i sl. Slovensko *patùlek* (posvjedočeno u štajerskim govorima i u Gutsmanovu rječniku iz 18. st.) može biti iz istoga vulgarnolatinskoga (odnosno ranoga dalmatoromanskoga) izvora kao i hrv. *patúljak*, ili je posuđeno iz hrvatskoga.

Zaključno možemo reći da je hrvatska riječ *patúljak*, kao i slovenska *patùlek*, najvjerojatnije stara posuđenica iz vulgarnolatinskoga ili ranoga dalmatoromanskoga. Ostaje nejasnim je li neposredni izvor vlat. **puttus*, na koji je dodana slavenska kombinacija sufiksa **-uljb-kʋ* > hrv. *-uljak*, ili vlat. **puttulus*, odnosno **putúlus*, na što bi bio dodan slavenski deminutivni sufiks **-ʋkʋ* > hrv. *-ak*.

KRATICE: češ. = češki, fr. = francuski, hrv. = hrvatski, lat. = latinski, latv. = latvijski, njem. = njemački, rum. = rumunjski, rus. = ruski, skr. = sanskrt, sln. = slovenski, stsl. = staroslavenski, sttal. = starotalijanski, tal. = talijanski, vlat. = vulgarnolatinski.

Literatura

- ARj = *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-XXIII*, 1881–1970, Zagreb: JAZU.
Bezljaj, France (1976-2007). *Etimološki slovar slovenskega jezika I-V*, Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti i Inštitut za slovenski jezik.
Boček, Vít (2010). *Studie k nejstarším romanismům ve slovanských jazycích*, Prag: Nakladatelství Lidové noviny.

³ Za (nepouzdanu) potvrdu ove riječi u ARj. vidi gore.

- De Vaan, Michiel (2008). *Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages*, Leiden: Brill.
- Gluhak, Alemko (1993). *Hrvatski etimološki rječnik*, Zagreb: August Cesarec.
- Holzer, Georg (2011). *Glasovni razvoj hrvatskoga jezika*, Zagreb: IHJJ.
- IEW = Pokorny, Julius (1959). *Indogermanisches etymologisches Wörterbuch*, Bern: Francke.
- Lipljin, Tomislav (2002). *Rječnik varaždinskoga kajkavskog govora*, Varaždin: Garestin.
- Lukežić, Iva i Zubčić, Sanja (2007). *Grobnički govor 20. stoljeća*, Rijeka: Katedra Čakavskog sabora Grobinščine.
- Matasović, Maja (2011). *Analiza najstarijih latinskih posuđenica u hrvatskom u kontekstu ranih kontakata Romana i Slavena*, doktorski rad, Zagreb: Sveučilište u Zagrebu.
- Matasović, Ranko (2008). *Poredbenopovijesna gramatika hrvatskoga jezika*, Zagreb: Matica hrvatska.
- Matasović, Ranko (2014). *Slavic Nominal Word-Formation*, Heidelberg: Carl Winter.
- Milat Pandža, Petar (2010). *Rječnik govora Blata na Korčuli*, Zagreb: IHJJ.
- REW = Meyer-Lübke, Wilhelm (1972). *Romanisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Winter.
- RKKJ = *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnoga jezika*, 1984. - Zagreb: HAZU/IHJJ.
- Skok = Skok, Petar (1971). *Etimologijski rječnik hrvatskoga jezika, I-III*, Zagreb: HAZU.
- Snoj, Marko (2003). *Slovenski etimološki slovar*, Ljubljana: Modrijan.
- Vasmer = Vasmer, Max (1953). *Russisches etymologisches Wörterbuch*, Heidelberg: Carl Winter.

ABSTRACT

Ranko Matasović

ETYMOLOGY OF THE CROATIAN WORD *PATULJAK*

The paper presents the hypothesis that the Croatian word *patuljak* (“dwarf”) is an old loan-word from Vulgar Latin (or early Dalmatian-Romance) **puttus* (“boy”), or its derivative, **puttilus*, **puttulus* (“small, tiny”).

Keywords: *etymology dwarf; Romance loanwords in Croatian*